

ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

АНТОНОВА ВІКТОРІЯ ФЕДОРІВНА

УДК 821.111-1.09

ЖАНРОВІ МОДИФІКАЦІЇ В ПОЕЗІЇ В. СКОТТА ТА ПОЕТІВ-«ЛЕЙКІСТІВ»

10.01.04 – література зарубіжних країн

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Сімферополь – 2011

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі історії зарубіжної літератури і класичної філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор

Міхільов Олександр Дмитрович, завідувач кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор **Новикова Марина Олексіївна**, професор кафедри російської та зарубіжної літератури Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

кандидат філологічних наук **Сімейкіна Наталія Миколаївна**, доцент кафедри мистецтвознавства, літературознавства та мовознавства Харківської державної академії культури

Захист відбудеться «3» червня 2011 року о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 52.051.05 Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (95007, м. Сімферополь, просп. Вернадського, 4).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (95007, м. Сімферополь, просп. Вернадського, 4).

Автореферат розісланий «4» травня 2011 року.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

І. В. Остапенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Однією з актуальних проблем сучасного літературознавства є осмислення художньої своєрідності національних варіантів романтизму, в тому числі британського романтизму кінця XVIII – початку XIX століть. Здобутки В. Скотта і поетів «лейкістів», яких об'єднували схожі світоглядні позиції та напрямки естетичних пошуків, ще недостатньо повно висвітлені в науці, особливо в аспекті засвоєння народних традицій, що вплинули на картину світу британського романтизму на його ранньому етапі й зумовили подальші художні відкриття. Увага критиків та істориків літератури прикута до більш значних і складних явищ романтичного руху – У. Кітс, Дж. Байрон, П. Б. Шеллі, водночас поетична спадщина В. Скотта і поетів «лейкістів» залишається на периферії дослідницьких інтересів. Якщо ж вона й ставала об'єктом наукового вивчення, то доволі фрагментарно в межах аспектів: біографії письменників (М. О'Нейл, М. Стор, Д. Локхарт), їх філософії та естетики (Д. Чандлер, С. Пріккет, Дж. Карналл та ін.), рецепції творчості ранніх британських романтиків в інших національних літературах (О. Єременко, І. Арендаренко та ін.). В окремих працях, присвячених творчості В. Скотта і поетів «лейкістів» (Л. Федорова, Т. Лазарева, М. Ладилова та ін.), відзначено наявність фольклорних елементів у творах митців, проте народні традиції в поезії раннього британського романтизму до сьогодні не були предметом спеціального дослідження. Трансформації жанрових канонів у ліриці В. Скотта і поетів «лейкістів» не розглядалися ані в західному, ані у вітчизняному літературознавстві. У зв'язку з цим у науковому дискурсі утворилася лакуна, що потребує нового осмислення жанрової системи раннього британського романтизму, вивчення форм рецепції народних традицій у творчості письменників, виявлення закономірностей взаємодії фольклору й літератури та особливостей індивідуально-авторського художнього мислення.

Актуальність дисертації зумовлена: 1) необхідністю глибшого вивчення національних варіантів романтизму, зокрема, раннього британського романтизму та його значення в розвитку художнього напрямку; 2) дискусійністю проблем ліричних та ліро-епічних жанрів, їх функціонування на окремих етапах літературного процесу; 3) важливістю дослідження проблем традицій і новаторства, взаємодії фольклору і літератури в добу романтизму.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з планом науково-дослідницької роботи кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в межах комплексної теми «Розвиток та взаємодія художньо-естетичних систем у літературі та мистецтві». Тема дисертаційного дослідження схвалена вченою радою Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 7 від 19 лютого 2010 року), а також бюро наукової ради Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (протокол № 3 від 29 квітня 2010 року).

Об'єкт дослідження – поетичні твори В. Скотта і «лейкістів» (збірки «Poems», «Ballads» Р. Сауті, «The collected poems». В. Вордсворта, «The complete poetical works» С. Кольріджа, «Poetical works» В. Скотта).

Предмет дослідження – ліричні та ліро-епічні жанри В. Скотта і поетів-«лейкістів», жанрові модифікації в їхній творчості.

Методи дослідження: генетичний, історико-типологічний, структурно-функціональний, компаративний. За допомогою генетичного методу встановлено походження окремих ліричних та ліро-епічних жанрів у ранньому британському романтизмі. Історико-типологічний метод використано для аналізу творчості В. Скотта і поетів-«лейкістів» у літературному процесі, в контексті розвитку романтичного напрямку в Європі. Структурно-функціональний метод дозволив виявити структурні складники літературних жанрів та їх функції у формуванні жанрового змісту, у пошуку нових романтичних форм. Компаративний метод залучений з метою дослідження проблеми традиції та новаторства, а також взаємодії фольклору та літератури, зокрема, трансформацій жанрових канонів (казки, легенди, балади) у творчості ранніх британських романтиків. У роботі застосовано методики структурального, мотивного, цілісного, порівняльного аналізу.

Теоретико-методологічною базою дисертації є праці вітчизняних і зарубіжних дослідників у галузі дослідження лірики (М. Бахтін, Б. Гаспаров, Л. Гінзбург, М. Гіршман, В. Жирмунський, Б. Корман, Ю. Тинянов та ін.), романтизму як художньої системи (Ж. Каррутерз, Н. Іщенко, Д. Наливайко, О. Ніколенко, М. Новикова, С. Прікетт, А. Рейвз, К. Шахова та ін.), а також роботи критиків і літературознавців, присвячені творчості В. Скотта і поетів-«лейкістів» (А. Бівелл, Н. Дьяконова, Є. Клименко, Х. Пайпер, Р. Педер, Ф. Федоров та ін.).

Мета дослідження – виявлення жанрових модифікацій у поезії В. Скотта і поетів-«лейкістів», сформованих під впливом народних традицій.

Дана мета реалізована в наступних завданнях:

- встановити особливості взаємодії народних і літературних жанрових форм у британському романтизмі кінця XVIII – початку XIX ст.;
- виявити вплив народних традицій (легенди, казки, балади) на формування романтичної естетики, жанрову систему і картину світу раннього британського романтизму;
- визначити специфіку ліричних та ліро-епічних жанрів у творчості В. Скотта і поетів-«лейкістів»;
- розкрити своєрідність індивідуальних підходів митців до традиції та їх художні новації;

- схарактеризувати риси індивідуального стилю В. Скотта і поетів-«лейкістів» у галузі ліричних та ліро-епічних жанрів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в роботі вперше здійснено комплексний аналіз жанрової системи поезії раннього британського романтизму в аспекті проблеми «традиції і новаторство». Визначено генезис і динаміку жанрових форм у поетичній творчості В. Скотта та «лейкістів», показано вплив народних традицій на формування жанрових різновидів у творчості митців. Встановлено своєрідність фантастичних, історичних, міфологічних компонентів та їх взаємодію в жанрових модифікаціях раннього британського романтизму. Визначено авторські підходи до художнього засвоєння традицій легенди, казки, балади. Розкрито особливості індивідуальних стилів ранніх британських романтиків, їх внесок в історію розвитку жанрів європейського романтизму.

Теоретичне значення роботи полягає у поглибленні уявлень про ліричні та ліро-епічні жанри в художній системі романтизму, а також про своєрідність національних варіантів і течій романтизму, зокрема, британського на його ранньому етапі.

Практичне значення дисертації. Результати дослідження можуть бути використані в курсі викладання історії зарубіжної літератури у вищих і середніх навчальних закладах, а також для підготовки нових підручників і посібників з історії британського і європейського романтизму.

Особистий внесок дисертанта. Дисертація та публікації автора написані одноосібно. Отримані результати, теоретичні положення і висновки сформульовані безпосередньо автором.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації викладено в доповідях на Міжнародній конференції «Дискурс як об'єкт філологічної інтерпретації» (Харків, 2001); Всеукраїнській науково-методичній конференції «Підготовка фахівців у галузі іншомовної комунікації у вищих навчальних закладах» (Харків, 2002); Міжнародній науково-методичній конференції «Ювілейні четверті Каразінські читання, присвячені 200-річчю Харківського національного університету: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2004); I Всеукраїнському науковому форумі «Сучасна англістика: стереотипність і творчість» (Харків, 2006); III Міжнародної науково-практичної конференції «Літературний простір – шлях до миру, єдності та співробітництва поміж слов'янськими народами» (Харків, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції «Роль мистецтва й гуманітарних наук у розвитку міжнародного співробітництва та євроінтеграції» (Харків, 2009); II Міжнародному українському науковому конгресі дослідників зарубіжної літератури та культури «Актуальні проблеми та перспективи дослідження літератури зарубіжних країн» (Алушта, 2009); II Міжнародної наукової конференції «Іноземна філологія у XXI столітті» (Запоріжжя, 2009); Всеукраїнської наукової конференції «Літературний процес: від класики до постнекласики» (Київ, 2009); III Міжнародному українському конгресі дослідників

зарубіжної літератури та культури «Світова література на перехресті культур та цивілізацій» (Севастополь, 2010).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 9 статей, надрукованих у провідних наукових фахових виданнях України.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (283 позицій). Обсяг основного тексту дисертації становить 178 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, її актуальність, наукову новизну, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методологічні засади дослідження, окреслено теоретичне й практичне значення роботи.

У **першому розділі** дисертації «**Британська поезія кінця XVIII – початку XIX століть у контексті розвитку європейського романтизму**» на підставі досягнень сучасного літературознавства визначено теоретико-методологічні підходи до вивчення романтизму та актуальні напрямки дослідження національних варіантів романтизму, зокрема британського; розкрито своєрідність розвитку британської поезії на ранньому етапі у науково-критичному висвітленні; окреслено методи й методики дослідження ліричних та ліро-епічних жанрів, використані в роботі. Перший розділ складається з трьох підрозділів.

У **підрозділі 1.1.** «Сучасні тенденції у вивченні британського романтизму» здійснено огляд праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, присвячених актуальним питанням розвитку романтичного напрямку, в тому числі й британського романтизму. У роботі відзначено зростання інтересу дослідників до проблем романтизму. Методологічні засади вивчення романтичного напрямку закладено в роботах Н. Дьяконової, Н. Іщенко, Д. Наливайка, О. Ніколенко, М. Новикової, Л. Скуратовської, К. Шахової та ін. У зарубіжному літературознавстві переважають загальнотеоретичні підходи (Д. Абрахам, Р. Глекнер, Д. Інско, С. Прікетт, А. Родвей, та ін.). У більшості західноєвропейських досліджень, в яких розглядається творчість В. Скотта і поетів-«лейкістів», домінують біографічні та біобібліографічні аспекти (Д. Локхарт, М. О'Нейл, М. Стор, Х. Пірсон). У дисертації відзначено посилення уваги сучасних літературознавців до явищ раннього британського романтизму, але вони здебільшого розглядалися в межах рецептивної естетики (І. Арендаренко, Н. Майборода, О. Сорокін, С. Сакура, А. Попович, Г. Подольська) або в межах філософсько-естетичного напрямку (П. Куртїон, Д. Чандлер). Незважаючи на значні успіхи українського літературознавства в галузі дослідження теорії та історії європейського романтизму, у вітчизняному науковому дискурсі відсутні монографії та дисертації, присвячені творчості ранніх британських романтиків. У зарубіжному літературознавстві поезія В. Скотта і «лейкістів» досліджена в межах локальних тем (М. Ладилова, Т. Лазарева, Л. Федотова та ін.). Проте вплив

народних традицій на формування жанрової системи раннього британського романтизму не був предметом спеціального вивчення ані у вітчизняному, ані в зарубіжному літературознавстві. Дослідників більше цікавили питання біографії, світогляду, естетики В. Скотта, В. Вордсворта, С. Кольріджа, Р. Сауті, аніж проблеми поетики їхніх творів. Навіть у британському літературознавстві не досліджено модифікації жанрів у творчості В. Скотта і поетів-«лейкістів», що відбулися під впливом фольклору. Як засвідчив огляд науково-критичних праць, і до сьогодні в сучасному науковому дискурсі не розв'язаними залишились такі проблеми, як: виокремлення типологічних ознак романтизму в його національних варіантах; жанрові різновиди в системі романтизму; вплив фольклорних жанрів на творчість В. Скотта і поетів-«лейкістів»; художня рецепція традицій усної народної творчості та своєрідність індивідуальних підходів до традиції, а також новаторство авторів; відсутність єдиного комплексу методів і методик аналізу жанрової системи британського романтизму на його ранньому етапі. Ці питання стали предметом розгляду в реферованій дисертації.

У **підрозділі 1.2.** «Своєрідність розвитку британської поезії на ранньому етапі» розкрито чинники та основні тенденції формування романтичного напрямку в британській літературі, а також здійснено огляд науково-критичних праць з питань генези британського романтизму.

У роботі встановлено, що на формування ідейно-естетичних поглядів представників раннього британського романтизму вплинули події Французької революції. Британські письменники підтримали революційні ідеї, але згодом розчарувалися в жажливих наслідках революційних зрушень. Спричинені Французькою революцією визвольні рухи висунули в Британії на порядок денний ключове поняття «нація», яке розвивалося паралельно з поняттям «народ». Проблема народності була актуальною не тільки для раннього британського романтизму, але й для романтичного напрямку в Німеччині. Розвиваючись у руслі загальноєвропейського напрямку, вже на ранньому етапі британського романтизму виявилася його національна специфіка, що полягала в активному засвоєнні традицій народних жанрів і створенні на їх основі оригінальних авторських творів. Нове розуміння категорій «нація», «народ» і «народність» дало можливість В. Скоттові та поетам-«лейкістам» переосмислити національну історію, звернутися до народних жанрів, які, на думку митців, закарбували не тільки історичні події, але й сам дух і моральні засади національного буття. Як доведено в дисертації, романтизм у Британії як художній напрям формується раніше, аніж в інших країнах Західної Європи, зокрема, в Німеччині, де закладаються філософсько-естетичні засади романтичного напрямку (А. і Ф. Шлегелі, Л. Тік, В. Ваккенродер, Новаліс та ін.). Маючи схожість в естетичних поглядах із німецькими романтиками, зокрема, з представниками Гейдельберзької школи, ранні британські романтики розробляли питання народності та історизму як магістральні вектори розвитку раннього романтизму, водночас британські митці йшли власним шляхом у реформі поетичної мови й трансформації жанрових

канонів усної народної творчості. На підставі народних традицій ранні британські романтики створювали оригінальні твори, які відзначалися новим художнім баченням та переосмисленням духовного досвіду країни. Звернення до історичної теми дало поштовх до появи нового жанру романтичної літератури – історичного роману (В. Скотт), проте історизм як художній принцип проникає не тільки в роман, але й у ліричні та ліро-епічні жанри раннього британського романтизму.

У **підрозділі 1.3.** «Методологічні підходи до дослідження ліричних та ліро-епічних жанрів британського романтизму» здійснено системний огляд праць, у яких розглядаються проблеми жанрології, а також визначено основні методи й методики аналізу ліричних та ліро-епічних жанрів.

Грунтуючись на теоретичних роботах С. Аверінцева, М. Бахтіна, Ю. Лотмана, Л. Чернець та ін., у дисертації літературний жанр визначено як тип художньої структури, який має історично стійкі зміст і форму, що виявляються у низці творів. В основу дисертаційного дослідження покладено продуктивну концепцію М. Бахтіна щодо «пам'яті жанру», яка передбачає вивчення жанру як знаку традиції й водночас як прояву авторського новаторства. Жанрові матриці усної народної творчості як «знаки традиції» виявилися у творах раннього британського романтизму, але народні структури зазнали певних трансформацій під впливом авторської художньої свідомості, що зумовила появу нових жанрових модифікацій, які потребують спеціального вивчення. У процесі дослідження ліричних та ліро-епічних жанрів раннього британського романтизму важливо встановити їх жанровий зміст, який полягає у відображенні точки зору на світ (концепції світосприймання, осмислення дійсності), що втілюється у відповідних жанрових ознаках – проблематиці, тематиці, комплексі мотивів, системі образів, просторово-часовій організації, своєрідності фантастики, формах вираження авторської позиції, типах оповіді тощо. Під впливом народної традиції на межі XVIII–XIX століть відбуваються значні зрушення не тільки в окремих жанрових структурах, але і в картині світу загалом, центр якої становить суб'єктивне начало. Для картини світу раннього британського романтизму характерним є звернення до національної історії та духовних витоків, що стає своєрідною призмою для відображення дійсності. Перехід до індивідуально-авторського типу творчості у зв'язку із формуванням романтизму на межі XVIII–XIX століть зумовив посилення значення категорії «ліричний герой», що стає вираженням суб'єктивного змісту ліричних жанрів. Наповнення цієї категорії психологізмом, філософськими шуканнями, авторськими емоціями сприяло розширенню жанрової матриці традиційних жанрів (балади, казки та ін.), формуванню нових жанрових структур.

У зв'язку з цим актуальним у процесі дослідження ліричних та ліро-епічних жанрів є дослідження засобів створення образу ліричного героя: власне текстових (тропи, поетичний

синтаксис, композиційні й сюжетні рішення та ін.) і позатекстових (комплекс пов'язаних із образом ліричного героя тем, мотивів, символів, циклів тощо). У дисертації розглядається категорія «ліричний герой» на матеріалі творчості В. Скотта та поетів-«лейкістів» як персоніфікована форма втілення жанрового змісту, тому для його характеристики важливими є передовсім психологічні параметри (внутрішній стан, сприйняття світу, природи і т.д.). Орієнтовані на народні традиції жанри раннього британського романтизму поєднують у собі традиційні й авторські структури (сюжети, мотиви, символи тощо). Тому у процесі розгляду ліричних та ліро-епічних жанрів значна увага приділяється проблемам взаємодії фольклорних і літературних, християнських і язичницьких компонентів.

У другому розділі «Вплив народних традицій на творчість ранніх британських романтиків» встановлено вплив фольклору на формування картини світу та жанрових трансформацій в системі раннього британського романтизму. Другий розділ складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Картина світу і жанрова система раннього британського романтизму» визначено основні засади (історичні, філософські, естетичні, етичні) та складники картини світу (персонажі, просторово-часова організація, двосвіття, коло провідних сюжетів та ін.) у творчості В. Скотта та поетів-«лейкістів».

У дисертації відзначено, що розвиток романтичного напрямку актуалізував ідеї фаталізму, непізнанності дійсності, підсвідомого (на відміну від раціоналізму класицизму). Ранні британські романтики виявили посилену увагу до національної історії, інтерпретуючи її в контексті історії інших країн. Поняття «нація» в художній свідомості ранніх британських романтиків ототожнюється з поняттям «народ», що зумовило інтерес митців до традиції. У фольклорних жанрах (легенда, казка, балада) знайшли відбиток народні витoki, які привернули увагу В. Скотта і поетів-«лейкістів». Домінування історичних та фантастичних елементів у легендах імпонувало світовідчуттю ранніх британських романтиків, для яких пріоритетами в художній творчості були історизм як відображення народності та космізм як протиставлення раціональному. У жанровому каноні легенди зафіксовано перехід від язичницької до християнської картини світу, що стало значним світоглядним зрушенням і знайшло відображення у творах В. Скотта і поетів-«лейкістів» (передовсім в метасюжеті провини та духовної спокути за вчинки).

Наскрізним сюжетом романтичних творів, успадкованим від канону казки, є сюжет «випробування». Поетика чарівної казки спрямована на розкриття моралі людського буття, що мало величезне значення для британських романтиків. В. Скотт і поети-«лейкісти» запозичили із казкової традиції принцип «двосвіття» (в сюжетному, просторовому й образному планах), протиставлення «свого» й «чужого». В етичному плані це виявилось у протиставленні добра і зла, у низці сімейних сюжетів. Водночас, на відміну від традицій казки, в якій переважає об'єктивність

оповіді, у творах британських романтиків домінують суб'єктивні форми оповіді, що розкривають внутрішній сюжет, характери персонажів.

В аспекті хронотопу народна балада збігається з традицією казки, зберігаючи традиційний центр, маркований домом, замком, природою рідного краю. Водночас у баладній традиції поглиблюється символічність художньої оповіді, що позначилося й на просторово-часовій організації творів В. Скотта і поетів-«лейкістів». Природа постає як помічник головного героя, як перешкода чи як попередження для нього. Персонажі у творах ранніх британських романтиків, як правило, підкоряються природі й дослухаються до її «голосів». Події в баладах спрямовані на виявлення духовних якостей героїв. Завдяки драматичності (а нерідко й трагічності) балада стала одним із провідних жанрів у творчості ранніх британських романтиків, котрі шукали адекватних форм для вираження суб'єктивного змісту поезії.

У **підрозділі 2.2.** «Жанрові трансформації у творчості В. Скотта і поетів-«лейкістів» розглянуто авторські трансформації жанрів усної народної творчості, специфіку жанрових різновидів у спадщині ранніх британських романтиків.

У наслідуванні народних жанрів (балади, пісні та ін.) В. Скотт намагався зберегти принадність старовинної поезії, показати чарівність її простоти. У романтичних поемах і баладах письменника відображено широку панораму життя середньовічної Шотландії. Завдяки шотландському фольклору твори В. Скотта набули філософсько-релігійної глибини й відповідної забарвленості стилю. У поезії митця розробляються традиційні казкові сюжети, наявні елементи й лицарського роману. У жанровій структурі поем і балад В. Скотта простежується декоративна фантастичність, напруженість інтриги, втаємничення змісту.

На підставі досягнень фольклору, трансформованих авторською свідомістю, В. Вордсворт створив новий жанр – літературну ліричну баладу, де головне місце відведено безпосередності почуттів та етичним темам. Епічні й драматичні елементи порівняно з народною баладою не мали суттєвого значення в баладах митця. Деякі твори В. Вордсворта наслідують форми народних балад (аспекти сюжету, техніка оповіді, тематика, вплив потойбічних сил, розкриття долі героїв та ін.). Подеколи поет відступає від цілісного сюжету, змістом його балад може стати зустріч або розмова героя (автора) з якоюсь людиною. У цьому полягає відмінність балад В. Вордсворта від народних, для яких характерний більш-менш завершений, цілісний сюжет.

С. Кольрідж трансформував жанр балади за рахунок органічного поєднання елементів фантастики та реальної дійсності. Більшість його романтичних балад написані традиційним розміром англійських народних балад із використанням прийомів повтору, кільцевої композиції та інших виражальних засобів фольклору. У творчості митця простежується переплетення музичних, словесних, живописних можливостей поетичної мови з метою відображення почуттів, настроїв, душевних станів людини. Водночас у творах С. Кольріджа знаходить відбиток матеріальність

світу через низку речових образів, деталей, які викликають пробудження відчуттів, рух емоцій, плин вражень.

На відміну від В. Вордсворта, котрий звертався до гострої соціальної проблематики свого часу, Р. Сауті у своїх баладах використовував переважно середньовічні сюжети. Як і С. Кольрідж, Р. Сауті у своїй творчості надавав великого значення чарівним і надприродним елементам. Звертаючись до казкових мотивів, Р. Сауті трансформував їх, вводив натуралістичні компоненти. У поемах Р. Сауті розробляється східна тема. Темами для своїх поем і балад Р. Сауті обирав далекі епохи, невідомі країни. Він намагався відтворити притаманні екзотичному часу й простору дрібниці побуту, почуття, нерідко стаючи на точку зору своїх героїв. З цією метою він користувався багатством народної поезії, вводячи у твори традиційні розміри, повтори, традиційні символи та інші засоби. Змістові й формальні аспекти народних традицій, трансформовані авторською свідомістю, зумовили своєрідність індивідуальних стилів митців, які були єдиними в загальному спрямуванні до опанування здобутками фольклору й водночас відрізнялися самобутністю підходів до трансформації певних структур.

Третій розділ «Художнє новаторство ранніх британських романтиків» присвячено розгляду індивідуально-авторських підходів до народних традицій, жанрового новаторства митців та їх стильових стратегій. Третій розділ містить чотири підрозділи.

У **підрозділі 3.1. «Особливості історизму в поемах В. Скотта»** розкрито своєрідність художнього історизму в поетичній творчості В. Скотта, засоби відображення історії в поемах письменника на різних рівнях тексту – образному, сюжетному, мотивному, просторовому, часовому, мовному тощо.

Як і в романах, В. Скотт у своїх поемах дотримується історичної точності, що визначає художню структуру жанру. Широке історичне тло створено за рахунок відповідних сюжетних ситуацій: зіткнення кланів, війна між Англією та Шотландією, протистояння короля та його політичних опонентів та ін. Письменник поєднував зображувані події з фактами чи легендами певної місцевості. Історична достовірність досягається вказівкою на конкретні географічні об'єкти. Твори В. Скотта відзначаються розмаїттям топонімів, а також архаїзмів у мові персонажів і автора. Письменник наслідує народні традиції у побудові хронотопу, зберігаючи традиційний для канону центр – замок, але при тому детально описує інтер'єр, використовує засоби психологізму у своїх описах, що не було характерним для народних жанрів (зокрема, балади). Достовірності творам автора надає також відтворення середньовічного етикету, описів зброї тощо. Відштовхуючись від народної традиції, В. Скотт водночас послаблює деякі її структурні складові, що виявляється в просторових параметрах (ліс, гори), а також вводить нові периферійні локуси, не притаманні народним жанрам (наприклад, маяк). Твори В. Скотта позначені глибоким психологізмом у зображенні подій далеких епох та історичних осіб. Основою сюжетно-

композиційної організації поетичних жанрів В. Скотта є рух емоцій та почуттів, що визначають відповідні засоби поетики (структуру художнього образу, портретні характеристики, пейзаж та ін.). У дисертації особливу увагу приділено системі образів у поезії В. Скотта, серед яких вирізняються історичні діячі, котрі формували, на думку митця, дух нації, а також образ менестреля як хранителя національних цінностей. Образ менестреля втілює авторську позицію, надає єдності композиції творів, забезпечує поєднання різних епох у просторово-часовій структурі жанру. Фантастичний елемент у поемах В. Скотта презентують демонологічні істоти, наділені незвичайними властивостями, що дозволяють розкрити внутрішній світ персонажів письменника.

На підставі аналізу поетичних творів митця встановлено, що В. Скотт трансформував канони народних жанрів, надавши їм реального історичного забарвлення, психологічної глибини, багатоплановості в оцінці історії за рахунок поєднання об'єктивного та суб'єктивного ракурсів.

У **підрозділі 3.2** «Поетика ліричних балад В. Вордсворта» визначено жанрово-стильові доміанти у поетичних творах В. Вордсворта.

У художньому просторі ліричних балад письменник зберігає притаманний народній традиції центр – дім, природа, рідний край. Хронотоп у творах митця інтимізується, корелює з переживаннями головних персонажів, що не було характерним для традиції народних жанрів і що стало художнім відкриттям В. Вордсворта. На відміну від В. Скотта, В. Вордсворт не виявляє інтересу до національно-історичних аспектів буття, його цікавить передовсім особистісна сфера, існування людини побуті, в «домашньому» просторі, у звичних для неї зв'язках. «Інший світ» у баладах В. Вордсворта представлений містом або чужою країною, куди герої змушені вирушати зі свого дому. У творах В. Вордсворта природа є не просто фоном чи антуражем, а однією із дійових осіб, через психологічний паралелізм з образами природи автор розкриває думки й почуття героїв. Художнє новаторство В. Вордсворта виявилось у системі персонажів. На відміну від традицій народних жанрів, де герої є представниками різних соціальних груп, герої балад письменника посідають маргінальне місце. У систему персонажів митця входять здебільшого прості люди, сучасники автора. Сюжети в деяких творах В. Вордсворта розгортаються відповідно до жанрових канонів балади (з повторами, нагнітаннями атмосфери, напруженістю конфліктів тощо). Водночас більшість балад письменника позначені м'яким сумом, відсутністю драматичних елементів. На відміну від традиційних балад, В. Вордсворт вводить у світ своїх творів душевно хворих людей зі складними долями. Поглиблення психологізму у баладах митця відбувається за рахунок використання суб'єктивного типу оповіді – розповідей персонажів про свою долю, почуття, переживання. Художнім відкриттям письменника стало створення складних психологічних образів зі своїми історіями душі, своїм внутрішнім світом, своїми міркуваннями про життя, що стало новим кроком у розвитку традиції. Характеристика персонажів у ліричних баладах В. Вордсворта здійснюється передовсім через почуття, а не через фабульні колізії чи вчинки. Риси романтичного

світосприйняття виявилися у зображенні В. Вордсвортом загадкового й непізнаного довколишнього світу. При цьому символіка, закріплена традиційними жанрами, зберігається в художній системі автора, але водночас ускладнюється, набуває нових конотацій. На відміну від творів В. Скотта, В. Вордсворт трансформує фантастичне у внутрішній сюжет, в якому велику роль відіграють передчуття, віщування, таємні знаки тощо.

У **підрозділі 3.3.** «Роль фантастики в художній структурі творів С. Кольріджа» виявлено значення фантастичних елементів у художньому світі митця. У творах С. Кольріджа форми фантастичного відіграють велику роль у створенні чарівного хронотопу, розвитку сюжету, характеристиці образів.

Побутові елементи хронотопу виявляються на початку та в кінці сюжетних колізій, фантастичне виникає в середині розвитку сюжету. Сюжети балад С. Кольріджа вибудовані на антитезі – зіткнення добра і зла, що відповідає народним традиціям. Разом із тим у поетичних творах митця, як і в інших британських романтиків, у сюжетному плані виявляється також зіткнення двох світоглядів – язичницького та християнського. У дисертації розглянуто синтез язичницьких та християнських компонентів у творчості С. Кольріджа, їхній вплив на романтичну картину світу митця, в якій центром є внутрішній світ людини. Завдяки фантастичним елементам позитивний хронотоп у творах письменника може переходити в негативний, трансформуватися згідно із народними традиціями, на які спирався письменник. У просторово-часовій організації С. Кольрідж поєднує елементи містицизму з підкресленою екзотичністю. В описах природи митець наслідує традиції народної балади, в якій природа динамізує сюжет і стає одним із потужних засобів розкриття характерів. Традиційні символи природи просякнуті глибоким психологічним змістом, сприяючи розкриттю внутрішнього світу героїв. У творах С. Кольріджа простежується трансформація традиційних образів природи. Пейзаж у багатьох творах митця виражає думки й почуття автора. Фантастичні елементи у творах С. Кольріджа слугують виявленню психологічних якостей персонажів. Письменник використовує традиційні ситуації (балади, казки) духовного випробування людини, виразно описуючи її психологічні реакції, емоції, почуття. Весь оточуючий світ стає для людини випробуванням, через яке вона пізнає Бога. Письменник утверджував ідею духовного вибору й духовної спокути особистості, пошуку її місця у світі, сповненому суперечностей і випробувань. У змалюванні персонажів С. Кольрідж відступає від народних канонів, створюючи неясні, розпливчасті образи.

Підрозділ 3.4 «Екзотичний світ балад Р. Сауті» присвячений дослідженню засобів створення екзотичної атмосфери в баладах письменника. У роботі відзначено широке звернення митця до ісламського Сходу та використання екзотичного хронотопу («іншого світу») у його творах. Відсутність конкретики та чітких описів місця дії сприяють створенню романтичної картини світу.

Екзотичні замки, палаци, які в народній традиції символізують «інший» («чужий») світ, у творчості Р. Сауті постають як «свій» простір. Значну увагу письменник приділяє описам незвичайної краси, розкоші далеких країн, увиразнюючи чарівність поетичного світу. Основний акцент у змалюванні екзотичних картин автор робить на розкритті психологічних переживань персонажів, їх світовідчуття, емоцій. Р. Сауті сприймав Схід як альтернативу античності (хоча її присутність також відчувається у творах митця). Поет шукав в екзотичному світі відповіді на питання, поставлені довколишньою дійсністю. У роботі відзначено, що твори Р. Сауті є своєрідним виявом філософії ескапізму. Великий інтерес у письменника викликала середньовічна містика балади. У межах цього жанру митець шукав вихід із соціально-історичних конфліктів, протиставляючи чарівний світ оточуючій дійсності. У творчості Р. Сауті простежується множинність точок зору на історичні події, що не було притаманним народній традиції. У баладах митця християнська тематика стає основою розвитку конфлікту. Релігійна свідомість автора визначає композиційну структуру деяких його творів. Часова локалізація створена завдяки введенню історичних персонажів певної доби. Персонажами ліро-епічних творів Р. Сауті є непересічні особистості, які можуть бути позитивними чи негативними, але головна їх риса – незвичайність. У створенні образів персонажів у баладах митця покладено принцип контрасту ідеальної зовнішності та злочинної душі. Письменник розробляє тему роздвоєння свідомості героя-злочинця. Фантастичні елементи у творах Р. Сауті представлені образами диявола, відьми, дракона, висхідними до народної традиції (казки, балади). Дотримуючись народних канонів в описах портретів цих персонажів, автор водночас трансформує традицію, додаючи психологічні відтінки до рис чарівних образів. У поезії Р. Сауті утверджується релігійна ідея духовної спокути, яка визначає характер пошуків персонажів його балад.

Дисертація завершується **висновками**, у яких узагальнено результати дослідження.

1. Незважаючи на те, що ранній британський романтизм отримав широке висвітлення в критиці та літературознавстві, вплив народних традицій не був предметом спеціального наукового вивчення, особливо в аспекті формування картини світу та жанрової системи у творах В. Скотта і поетів-«лейкістів». Актуальними питаннями літературознавства залишаються питання виявлення типологічних ознак народних жанрів та їх трансформацій у творах ранніх британських романтиків.

2. На формування естетики В. Скотта і поетів-«лейкістів» значною мірою вплинули події Французької революції, що спричинили зміни в суспільній ситуації та в художній свідомості кінця XVIII – початку XIX століть. Висунуте Французькою революцією поняття «нація» розвивалося в Англії паралельно з поняттям «народ». Це зумовило широке звернення ранніх британських романтиків до питань народності та народних жанрів, які зберегли народну картину світу у поетичній творчості. У своїх творах В. Скотт і поети-«лейкісти» закликали до відродження

національної свідомості, акцентуючи риси самобутності та оригінальності в британській літературі.

3. Художня картина світу у творчості ранніх британських романтиків сформувалася під впливом традицій народних жанрів. Завдяки християнській естетиці жанр легенди у творчості В. Скотта і поетів-«лейкістів» набув психологічної глибини. Це виявилось в розробці проблеми гріха та духовної спокути за вчинки в сюжетному плані. Із традиції казки письменники сприйняли канонічний центр та зони «іншого світу», в сюжетному плані казкова традиція привертала увагу митців також етичними аспектами. Найбільш популярною жанровою структурою для В. Скотта і поетів-«лейкістів» стала балада з її символізмом, драматизмом дії, напруженістю художньої оповіді.

4. Твори В. Скотта і поетів-«лейкістів» відзначаються багатоплановістю жанрового змісту, на формуванні якого позначилися не тільки народні традиції, але й авторська свідомість. Так, В. Скотт, спираючись на жанри легенди, балади, лицарського роману, збагачує їх романтичними елементами. Митець увів новий тип художньої оповіді, в якій відтворено місцевий та історичний колорит зображуваної доби. В. Вордсворт розробляв жанр ліричної балади, в якій значну роль відігравали форми ліризму, на відміну від народних балад з перевагою епічних та драматичних елементів. Поет намагався розширити межі поезії за рахунок психологічної глибини, значно оновивши потенціал її виражальних засобів і водночас зробивши простою, ясною для розуміння. Спираючись на жанровий канон балади, С. Кольрідж трансформував його з допомогою форм відображення екстремальних ситуацій та відтворення психологічних станів особистості. На відміну від В. Вордсворта, Р. Сауті звертався не до соціальної проблематики, а до середньовічних сюжетів із широкими історичними та географічними межами, що сприяло грандіозному, панорамному розгортанню системи подій.

5. Велике значення в поетичній спадщині В. Скотта і письменників-«лейкістів» мають історичні й фантастичні елементи, які сприяють формуванню сюжетно-композиційної організації творів, динамізують сюжет, виявляють духовну сутність персонажів. Твори В. Скотта відзначаються топографічною й історичною (а подеколи археологічною) точністю, що виявляється у використанні топонімів, образів історичних діячів, специфічних сюжетних ситуацій (війни, битви тощо). Фантастичний елемент представлений образами чаклунів, фей, привидів, які поєднують різні форми художнього простору й часу. Значну роль у творчості В. Скотта відіграє образ менестреля, що акумулює національний дух, втілює спадкоємність традиції, розкриває авторську позицію.

6. Поетичний світ В. Вордсворта позначений глибоким ліризмом, що виявляється в сюжетно-композиційній організації його творів. «Свій» простір, представлений домом або природою, корелює із внутрішнім станом персонажів та інтимізується. Історичний елемент у творах автора

представлений маргінальними персонажами – простими людьми, сучасниками автора. В художній оповіді В. Вордсворта домінує суб'єктивний модус. На відміну від творів В. Скотта фантастичний елемент у В. Вордсворта не має матеріального втілення, виявляючись більше в динаміці психологічних станів персонажів.

7. Фантастичне у творах С. Кольріджа постає в різних формах, перш за все, у фантастичному хронотопі, що сприяє розкриттю внутрішнього світу персонажів. Твори С. Кольріджа розкривають контрастні психологічні стани людини, які корелюють із художнім простором, що також набуває контрастних форм. У поезії письменника простежується нетрадиційне трактування народних образів, модифікація їхньої семантики, наділення позитивних образів негативним значенням і навпаки. Стильовими домінантами поезії С. Кольріджа є фрагментарність композиції, ускладненість символіки, контрастність, багатовимірність структури художнього образу та ін.

8. Екзотичний світ балад Р. Сауті змальований як альтернатива довколишній дійсності. Більшість творів митця є вираженням ескапізму, що зумовлено психологічним розладом персонажів, їх неприйняттям оточуючого світу й створенням уявного світу. «Свій» простір у творах поета представляють екзотичні замки, палаци. «Інший світ» у творах Р. Сауті, як і в народній традиції, нерідко постає в образах водної стихії, утім, автор значно ускладнює їх передовсім за рахунок психологічного підтексту. Звернення письменника до легендарних героїв сприяє створенню історичної панорами минулого. Сюжети у баладах Р. Сауті переважно будуються на конфлікті, зумовленим християнськими таїнствами. У зображенні фантастичних образів Р. Сауті спирається на народні традиції, особливо у створенні портрета персонажів, але додає психологічні відтінки до зображення їх поведінки.

9. Отже, жанрові канони традиційних фольклорних жанрів (балади, казки, легенди) були актуалізовані й трансформовані в картині світу раннього британського романтизму внаслідок розвитку авторської художньої свідомості, взаємодії філософії та літератури, проникнення в літературні жанри народних елементів та інших видів мистецтва, процесів міжродової та міжжанрової дифузії, переплетення язичницької та християнської традицій. Модифікації народних жанрів у творчості В. Скотта та поетів-«лейкістів» виявилися в утворенні нових синтетичних структур, що збагатили всю систему британського та європейського романтизму, відкривши нові шляхи творчого засвоєння традиції.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Антонова В. Ф. Курсив как средство выражения логико-экспрессивной эмпазы в английской народной сказке / В. Ф. Антонова // Вестник Севастопольского национального технического университета. — 2003. — Вып. № 45. — С. 159—163.

2. Антонова В. Ф. Проблема изучения английской народной сказки и особенности

выражения комического в английской народной сказке / В. Ф. Антонова // Вестник Севастопольского государственного технического университета. — 2003. — Вып. № 51. — С. 111—116.

3. Антонова В. Ф. “Островная” эстетика. К вопросу о своеобразии британской народной сказки / В. Ф. Антонова // Зарубіжна література в школах України. — К., 2006. — № 2. — С. 6—10.

4. Антонова В. Ф. Своеобразие системы художественных средств британских сказок / В. Ф. Антонова // Нова філологія : зб. наук. пр. / Запоріж. нац. ун-т. — Запоріжжя, 2009. — № 36. — С. 6—10.

5. Антонова В. Ф. Фантастические и историко-реалистические элементы в поэтике британских романтиков / В. Ф. Антонова // Нова філологія : зб. наук. пр. / Запоріж. нац. ун-т. — Запоріжжя, 2010. — № 37. — С. 238—242.

6. Антонова В. Ф. Мифологическая персонализация в британских народных сказках / В. Ф. Антонова // Літературний процес: методологія, імена, тенденції : зб. наук. пр. — К., 2010. — № 1—2. — С. 5—8.

7. Антонова В. Ф. Традиции британской народной баллады в поэтике британского романтизма / В. Ф. Антонова // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — 2010. — Вип. 2 (62). — С. 3—7.

8. Антонова В. Ф. Особенности творчества ранних британских романтиков / В. Ф. Антонова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. — 2010. — № 901. Серія : Філологія. — Вип. 59. — С. 184—187.

9. Антонова В. Ф. Особливості творчості В. Вордсворта/ В. Ф. Антонова // Світова література на перехресті культур і цивілізацій. Збірник наукових праць. Вип. 3 — Сімферополь: Кримський Архів, 2011 — с.6 —11.

АНОТАЦІЯ

Антонова В. Ф. Жанрові модифікації в поезії В. Скотта та поетів-«лейкістів». – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.04 – література зарубіжних країн. – Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. – Сімферополь, 2011.

У роботі здійснено комплексний аналіз жанрової системи поезії раннього британського романтизму в аспекті проблеми «традиції і новаторство». Встановлено своєрідність фантастичних, історичних, міфологічних компонентів та їх взаємодію у жанрових модифікаціях раннього британського романтизму. Визначено авторські підходи до художнього засвоєння традицій легенди, казки, балади. Досліджено специфіку сюжетно-композиційної організації, систему мотивів, структуру образів, поетикальні засоби у спадщині В. Скотта і письменників -«лейкістів».

У дисертації встановлено, як жанрові канони традиційних фольклорних жанрів (балади, казки, легенди) були трансформовані в картині світу раннього британського романтизму внаслідок розвитку авторської художньої свідомості, взаємодії філософії та літератури, проникнення в літературні жанри народних елементів та інших видів мистецтва, процесів міжродової та міжжанрової дифузії, переплетення язичницької та християнської традицій. Розкрито особливості індивідуальних стилів ранніх британських романтиків, їх внесок в історію розвитку жанрів європейського романтизму.

Ключові слова: жанр, традиція, новаторство, балада, казка, легенда, поема.

АННОТАЦІЯ

Антонова В. Ф. Жанровые модификации в поэзии В. Скотта и поэтов-«лейкистов». – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.04 – литература зарубежных стран. – Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского. – Симферополь, 2011 г.

В работе осуществлен комплексный анализ жанровой системы поэзии раннего британского романтизма в аспекте проблемы «традиции и новаторство». Установлено своеобразие фантастических, исторических, мифологических компонентов и их взаимодействие в жанровых модификациях раннего британского романтизма. Определены авторские подходы к художественному освоению традиций легенды, сказки, баллады. Раскрыты особенности индивидуальных стилей ранних британских романтиков, вклад писателей в историю развития жанров европейского романтизма.

Жанровые каноны традиционных фольклорных жанров (баллады, сказки, легенды) были актуализированы и трансформированы в картине мира раннего британского романтизма в результате развития авторского художественного сознания, взаимодействия философии и литературы, проникновения в литературные жанры народных элементов и других видов искусства, процессов межродовой и межжанровой диффузии, переплетения языческой и христианской традиций. Опираясь на жанры легенды, баллады, рыцарского романа, В. Скотт наполняет их новым содержанием, обогащает авторскими новациями. Писатель ввел новый тип художественного повествования, в котором воссоздан местный и исторический колорит изображаемой эпохи. В. Вордсворт разработал жанр лирической баллады, в которой значительную роль играли формы лиризма, в отличие от народных баллад с преимуществом эпических и драматических элементов. Опираясь на жанровый канон баллады, С. Кольридж трансформировал его с помощью форм отражения экстремальных ситуаций и воссоздания психологических состояний личности. Р. Саути обращался не к социальной проблематике, а к средневековым сюжетам с широкими историческими и географическими пределами, что способствовало

грандиозному, панорамному разворачиванию системы событий. Большое значение в поэтическом наследии В. Скотта и писателей-«лейкистов» имеют исторические и фантастические элементы, которые способствуют формированию сюжетно-композиционной организации произведений, динамизируют сюжет, способствуют выявлению духовной сущности персонажей. Модификации народных жанров в творчестве В. Скотта и поэтов-«лейкистов» проявились в образовании новых синтетических структур, которые обогатили всю систему британского и европейского романтизма, открыв новые пути творческого усвоения традиции.

Ключевые слова: жанр, традиция, новаторство, баллада, сказка, легенда.

SUMMARY

Antonova V. F. Genre Modifications in the Poetry by W. Scott and the «Lake» Poets. Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology. Speciality 10.01.04 – Literature of Foreign Countries. – Taurida National V. I. Vernadsky University. – Simferopol, 2011.

An integrated analysis of the genre system of early British romanticism poetry in the context of «tradition and innovation» problem is set forth in the paper. The originality of fantastic, historical and mythological components, as well as their interaction within genre variations in early British romanticism were ascertained. Authors' approaches to artistic interpretation of traditions relating to legends, fairy-tales and ballads were identified. Peculiarities of plot-composition structure, system of motifs, structure of characters and poetical means employed in the legacy of W. Scott and the «lake» poets are investigated. It is established in the thesis how the transformation of genre canons in traditional folklore genres (ballad, fairy-tale, legend) in the worldview of early British romanticism were modified as a result of development of author's artistic consciousness, cooperation between philosophy and literature, folk elements' and other art forms' penetration into literary genres, processes of intergeneric and intergenre diffusion, interlacing of heathen and Christian traditions. Specificities of individual styles in early British romanticism, their contribution to the history of development of genres in European romanticism are revealed.

Key words: genre, tradition, innovation, ballad, fairy-tale, legend, poem.